

A GYULAI VÁR OSTROMA. 1566.¹⁾

(Egy rajzmelléklettel.)

A hullámoktól folytonosan nyaldosott s alapjában megingott gátnak sorsa előre sejthető. Gyula vára ostromát a törökök már oly régóta tervezték, az utat ehhez a palánkok építése, a falvak néptelenítése által annyira elkészítették s Kerecsényi 1561 óta annyiszor hírsztelte, hogy nem is volt meglepő, mikor 1566-ban a hír valósággá vált.

Mielőtt az ostromot előadnók, lássuk minő volt az a kis pont, melynek bírásáért annyi vér folyt el? minők voltak az előkészületek az ostromlottak és ostromlók részéről s kik voltak a főbb emberek a vár védői között?

A régi gyulai várat épen úgy, mint egyéb régi várainkat, nagyságra nézve nem szabad az újabbkori várakkal összehasonlítani. A bécsi Staatsarchivban az 1562-ik évnél ma is őriztetik az egykori gyulai vár pontos, földmérőtől fölvett térképe. Egy másik, hozzá mellékelt tervrajz mutatja, miként akarták azt akkori-ban átalakítani, kiváltképen pedig kiugró bástyaít az új hadi módnak megfelelőleg újra építeni. Mivel a térképek elsejére olvasul van ráírva, hogy a középső főépület: «Questo sia tutto di muro quello che fatto de 1035» (ez egészen kőből van s az 1035-ik évben készült); nagyon hihető, hogy a térképek készítője Mirandola Pál volt, a kit — mint láttuk — 1561-ben épen e végből küldöttek Gyulára. Ezen térkép teljesen, egész hitelesen tárja elénk a régi gyulai vár alakját, nagyságát, megegyezik a lelettárakban itt-ott el-

¹⁾ Mutatvány a Dr. Karácsonyi János által írt és Békés vármegye közönsége által kiadott «*Békés vármegye története*» című monográfiából. Ismertetése e füzet irodalmi rovatában.

szórt adatokkal is; ezt kell tehát alapul vennünk, midőn a régi gyulai várról beszélünk. Vannak ugyan még ezenkívül más rajzok, képek is, de bármennyire hízelgők is a régi Gyulára nézve, közülük csak azt fogadhatjuk el valónak, a mi a bécsi térképpel megegyezik. A többi ezzel ellenkezőt, (például az Ortelius Redivivusnál kiadott rajzokat, hol Gyula hegyek között s egy kis tenger mellett eső városként van föltüntetve), mint egyik-másik, a gyulai várat soha nem látott festő képzeletének szüleményeit, teljesen elvetjük. Elfogadjuk ellenben Zündt Mátyásnak Nürnbergben készített rajzát; s részben Zenoi Domokosnak 1566-iki rajzát.¹⁾ Sajnos, hogy ez utóbbi csak a várra szorítkozik s itt is nagyon túloz; a Zündt Mátyáséban pedig a tájékozás el van hibázva s így kénytelenek vagyunk az ide mellékelte alaprajzzal ezeket kiegészíteni, s előadásunkat érthetőbbé tenni.

E szerint tehát a gyulai erősség három részből állott: a belső és külső várból és a kerített városból. A belső vár ott állott, a hol a mai óvár; s az öreg toronynak alsó része s az északkeleti szegleten levő kettős támasz, a délnyugati szeglet közelében levő rondella kétségtelenül a régi várból valók, mert az 1562-iki térképen világosan fölismerhetők. E belső várat a ma is meglevő négyszög épület délnyugati oldalától alig húsz lépésnyire mély árok választotta el a külső vártól. Ez körülbelül a mai kastély-épületig terjedt s főkapuja körülbelül a mostani kápolna helyén állott. Mivel ebben néhány, az északkeleti oldalon lévő, kicsi házon s egy kerek, ágyútelepül szolgáló dombon (olaszul cavalliero) kívül más semmi sem volt, itt a huszárok a kivonulás előtt rendbe állhattak s innen az egész külső várat huszár-várnak is nevezték. A belső és külső várat a Fehér-Körözs-főága vette körül. Az erősített városrészt a Körözs s ennek, a puskapor-malomnál kiszakadó ága választották el a vártól. A mint Zündt képe mutatja az erősített városrésznek öt kapuja volt, kettő a mezőségre, három pedig a meg nem erősített városrészbe (a mai belvárosba) vezetett.

A régi várnak eredetileg négy tompa-szögű bástyája volt. 1562-ben úgy akarták átalakítani a várat, hogy a külső és belső

¹⁾ Ez utóbbit újra közlik Nelli Miklós 1574-ben és Henrichetto Ádám 1578-ban. Zündt Mátyás rajza e füzethez van mellékelve.

várnak összesen négy hatalmasan kiugró bástyája legyen s egyzersmind mind a két vár kettős sáncczal és kettős árokkal vétesék körül. De, a mint Zündt és Zenoi térképei mutatják, a kettős sáncczolatot csak a belső várnál tudták elkészíteni s innen van, hogy ettől kezdve a belső várba két hid s két kapu vezetett. A kettős falat (murus duplex) vagy inkább sáncczot (hisz csak földből volt!) Schesæus nevű szász író is említi. A hegyesen kiszökellő bástyák kiépítésére nem volt elég munkaerő és idő. Egy bástyát azonban a várnak délkeleti oldalán mégis építettek, úgy hogy ettől fogva, a mint azt Zündt képe mutatja, de meg egy 1566-iki följegyzés is mondja,¹⁾ a várnak összesen öt, nagy bástyája volt.

1565 végén már erősen emlegették és 1566 elején a konstantinápolyi követ világosan megírta Miksa királynak, hogy a török császár roppant készüléteket tesz az új háborúra s megírta azt is, hogy: «véleménye szerint az első támadást Gyula ellen intézik». ²⁾ Oly régen várták már e támadást, s mégis a mikor a válságos óra elérkezett, az a kormányférfiakat meg a gyulai őrséget teljesen készületlenül találta. Vagy lehet-e nagyobb készületlenség mint az, hogy ily döntő hónapokban a gyulai vár fél évig tulajdonképen kormányzó nélkül állott? Kerecsényi még 1565 közepén fölmondott, de a király akkor ezt az ügyet elhalasztotta, ³⁾ ez év december elején pedig magához hívatta. Kerecsényi Marinics Ferenczre bízta a várat, a ki különben már 1564-ben helyettese volt, ⁴⁾ és Kassán keresztül gyorsan Bécsbe ment. Ide december 17-én érkezett meg ⁵⁾ s ettől kezdve folyton Bécsben, Nikolsburgban és Pozsonyban tartózkodott. Míg ő odafent járt, Gyulán híre ment, hogy a temesvári törökök a vizek befagyását fölakarják használni s Gyulát az alatt megvívni, Marinics ezt hallván, 300 fiatal puskást és lándzsást rendelt be a falvokról s azokat a katonák közé beosztva a város őrizetére rendelte. ⁶⁾

1) Évk. VIII. 43.

2) U. o. 33.

3) Évk. VIII.

4) Muz. lt.

5) Évk. VIII. 28.

6) U. o. 29. l.

A hír nem valósult, mert a Temesvár körül gyülekező törökök tulajdonképen János Zsigmond segítségére készülöttek.¹⁾ De már ez a csekély készülődés is megijesztette a fej és kormányzó nélkül levő örséget és lakosokat úgy, hogy sok jeles katona el-távozott és János-Zsigmondhoz szerződött. Ócsarovics Demeter is el akart menni s engedelmet is kért erre gróf Salmtól, időközben pedig ingóságait elhordatta Gyuláról. Ábránfy István pedig csakugyan kihúzódott Gyuláról²⁾ s a királypártiak abbeli aggodalma, hogy János Zsigmondhoz szegődik, valóban teljesült.³⁾

Ütött tehát az utolsó óra, hogy a kormány Gyulára megint kormányzót küldjön. A végső szükségben azonban nem volt más, a kire e roppant fontos és nehéz állást bízhatta volna, mint megint Kerecsényi László, mert hiszen egészen új, e vidéken ismeretlen férfiút állítani a vár élére teljesen lehetetlennek látszott. Félig-meddig kérésre fogták tehát a dolgot és a király fölszólítja Kerecsényit, hogy vállalja el újra a várkormányzóságot, mivel ő: «a helyet, annak fekvését s minden tulajdonságát másoknál jobban ismeri s ott a királynak és zaklatott szegény Magyarországnak jobban szolgálhat, mint bárhol másutt».⁴⁾ Kerecsényi hajlandó is volt újra elfogadni a fényes, de most veszedelmes hivatalt, de túlságos követelésekkel lépett föl s magán az országgyűlésen nyilvánosan kijelentette, hogy addig Gyulára vissza nem tér, míg követeléseit nem teljesítik.⁵⁾ Követelte nevezetesen, hogy adjanak Gyulára elegendő örséget, körülbelöl még 2—3000 embert, fizetség ki az eddig elmaradt zsoldot, adjanak ágyút és egyéb hadiszereket.⁶⁾ A túlzó követeléseket a király oly rögtön nem teljesíthette s a király méltán rossz néven veszi Kerecsényinek, hogy most, midőn már Gyula felé kellene járnia, oly teljesíthetetlen föltételekhez köti állomásának elfoglalását. Hivatkozik hazaszeretetére s nem hiszi: «hogy továbbra is annyira megátalkodottan fogja

¹⁾ U. o. 29. és 32.

²⁾ U. o. 30—1. l.

³⁾ Világosan mondja ezt 1568-ban János-Zsigmond. Bunyitay: A váradi püspökség története II. 249.

⁴⁾ Évk. VIII. 36.

⁵⁾ U. o. 38.

⁶⁾ U. o. 44.

sürgetni ama súlyos föltételeket, s eléje helyezné azokat kedves hazája érdekének, melynek most sokkal nagyobb, szebb és hasznosabb szolgálatot tehet, mint valaha». ¹⁾ De Kerecsényit még ez sem indította meg, hanem újra tovább alkudozott. Kérte, hogy adjanak neki legalább 1500 katonát, hadi szereket s a katonáknak legalább is már leszolgált zsoldja fizetessék ki, máskülönbön pedig ismét kéri a fölmentését. Természetes, hogy most már a király, még ha akarta volna is, nem adhatta meg ezt a fölmentést, hanem ápril 20-án Augsburgból írt levelében újra sürgeti, hogy az ő magánügyeinek s bajainak, miket leveleiben hosszasan előszámlál, tegye elébe a közjót. Jórészt teljesíti utóbbi, mérsékelt föltételeit, de kéri, hogy már most aztán repüljön Gyulára. ²⁾ Kerecsényi ennek a levélnek engedelmeskedett s így már most ápril végén volt Gyula várának legalább kinevezett kormányzója.

Sajnos e kormányzó választásnál is utólérte hazánkat az utolsó pillanatokban való kapkodás átka. Kerecsényi épen nem volt alkalmas férfiú arra a veszélyes hivatalra, a melyet most úgy hirtelenében a nyakába varrtak. Lelkének két hibája akadályozta őt abban, a mi Gyulavára védelmében leginkább lett volna szükséges: a szívós kitartásban. Röviden jellemezve: kapzsi és hiszékeny ember volt. Maga Mágócsy (pedig jóbarátja) megvallja róla, hogy mértéktelen vagyonszerzése által az örséget és lakosságot magától elidegenítette. ³⁾ 1563-ban pedig Miksa azt írja róla, hogy kegyetlen zsarolásai miatt 8000 jobbágy szökött el a gyulai vár vonalában eső vidékről. ⁴⁾ Az összeszerzett vagyont harmadik feleségével Tersáczky Klárával még tovább élvezni egyik fővágya volt, ⁵⁾ s azért életét merészen kockára tenni nem volt hajlandó. Hiszékenysége pedig annyira ismeretes volt, hogy e miatt közönségesen ki is nevelték. Maga Kerecsényi megvallja ezt 1561 október 21-iki levelében: «irtón írok császár Ő Felségének, hogy az török azt elvégezte tanácsokban, hogy, ha erejek leszen, megszállják Gyulát, de soha nem akarák hinnie, hanem még megcsúfolnak, mondván, hogy sok

¹⁾ U. o. 38—8.

²⁾ U. o. 45—6.

³⁾ Évk. VIII. 30.

⁴⁾ U. o. V. 26.

⁵⁾ Monum. Hist. Hung. II. oszt. XVI. k. 314.

híreim vagynak, de ők azt jobban tudják». ¹⁾ Erdekes e tekintetben a királynak 1565 május 19-iki, Kerecsényihez írt levele is; mint valami gyermeket, úgy tanítja ebben a király Kerecsényit, hogy valótlanok és lehetetlenek azok a hírek, melyeket a török császár táborba-szálltáról s Gyula ellen való indulásáról mostanában Bécsbe küldött. ²⁾ E hiszékenység nyilvánul, mint már említők, a sógoraival, Báthory Istvánnal és Kristóffal, való levelezésben is s ez volt a főoka, hogy készpénznek vette a töröknek ígéreteit is. Ez volt az oka, hogy még az utolsó pillanatban sem nyílt föl a szeme, hanem, úgy szólván, vakon rohant bele a kelezésébe.

Lássuk már most, ha a vezért láttuk, a többi tiszteket is. Sajátságos s félig-meddig megszegyenítő, hogy e tisztek között nem találjuk Békésmegye fiait. Az Ábránfyak, Nadányiak, Simayak, Körözs-Tarcsai Veérek, a Bélmegyeri Kardosok, a Haranghyak, a Kereki és Bodoki Székelyek vagy a Halásztelken, Kamuton, Csátáron, Ölyveden lakó kisebb nemesek neveit hiába keressük az egykorúak tudósításaiban. Van olyan tudósítás is, hogy maguk a gyulai lakosok sem nagy kedvvel indultak neki a városuk védelmének, annyira, hogy hajlandók voltak városukat János-Zsigmond csapatainak elárulni. ³⁾ Csupa idegenek, messzeföldről hirtelen ideküldött vagy legfeljebb pár év óta itt szolgáló zsoldosok ontják vérüket. Annál inkább megérdemlik, hogy följegyezzük neveiket. ⁴⁾ Az alkapitányok voltak: Marinics Ferencz horvát származású, Zemplenmegyéből házasodott férfiú; Ócsarovics Demeter, ki mint neve is mutatja rácz volt, katonái is legnagyobb részt ráczokból állottak s kapitányokat nagyon szerették, mert sokat kiváltott a

¹⁾ Nádasdy lev.

²⁾ Bécsi Staatsarchiv.

³⁾ Mágócsy 1566. ápr. 24. levele. U. g.

⁴⁾ E névsornak összeállításánál két főforrást használunk. Az egyik: «Kurzer Bericht, was massen die Festung Jula in des Erbsfeind Gewalt kommen» cz. 1566-ban valószínűleg Rothenau Bernát német hadnagy elbeszélése alapján készült ujság. (V. ö. Évk. V. 30.) Ujra lenyomtatta Schrott Martin: Wappenbuch 1581. 257—59. lev. Ebből idézem én is. — A másik főforrás Istvánffy: Hist. de rebus Hung. 1758-iki kiadás. 288—292 ll. Mindazon adatok, melyekre nézve a következőkben más forrásokat nem idézek, e két forrásban találhatók.

rabságból, sokat fegyverrel, lóval vagy pénzzel ajándékozott meg. A harmadik alkapitány Henyey Miklós, Kerecsényinek sógora, Dunántúlról, Baranyamegyéből származott s csak most küldetett csapatával Gyula várába. A lovas hadnagyok közül Ghiczzy János veszprémmegyei ember volt; Földváry István és Zichy György szintén Dunántúlról származtak. Kerecsényi Mátyás származását, László testvéréről szólván, föntebb előadtuk.¹⁾ Brebiri Melith György eredetileg horvát, de házassága révén Zemplén és Szatmár vármegyékben is birtokos ember volt. Balázsdeák Mártonnak, ki csak gyulai szolgálata alatt emelkedett nemességre,²⁾ Kilitly Istvánnak, a gyalogok hadnagyának, és Fekete Demeternek, a kapuőrök felügyelőjének, származását nem ismerjük,³⁾ az azonban bizonyos, hogy nem békésmegyeiek. A szomszéd megyék nemesei közül is csak három akad, a ki az ostrom gyötrelmeinek kiteszi magát: Jász Lukács arad-, Serjéni Miklós csanád-, és Bánrévy Péter külsőszolnokmegyei családok tagjai. Bánrévy különben békésmegyei embernek is tekinthető, mert birtoka volt itt. Mivel Kerecsényi a vár védelmére német gyalogokat is kért, Schwendi, Miksa királynak felsővidéki fővezére, Geriger (másként Gerger és Jörger⁴⁾) Farkas kapitány alatt két zászlóalj német katonát küldött oda; ezeknek hadnagyai voltak Hoppenracht Vilmos és Rothenau Bernát.⁵⁾ Az őrség számát teljes biztonsággal nem lehet megállapítani körülbelül 2000-re ment; azonkívül még bennszorult lakosok is nyújtottak a védelemben némi segítséget.

Nagy gondot adott azonkívül az ostromra készülő várnak felszerelése is. Kerecsényi még haza sem jött s már Schwendi leküldötte Gyulára Bay Ferenczet, hogy a várat s annak felsze-

¹⁾ Hogy ő 1566-ban is Gyulán szolgált, csak Zsámboki említi. L. Bonfini: Hist. Regni Hung. 1680-iki kiadása függelékében. 692—3.

²⁾ Károlyi oklt. III. 343.

³⁾ A kit itt Kilitlynek írunk, azt Zsámboki (i. h.) «Glitly»-nek, Istvánffy: «Quelidius»-nak írják. Keledi tehát nem lehet. Azt tartom leg-
híhetőbbnek, hogy Kilitly nevét akarja jelenteni a Glitly alak.

⁴⁾ Istvánffy Geriger-, a Bericht Gerger-, Schwendi Jörger-nek írja. Évk. VIII. 49.

⁵⁾ Rothenaut Szamosközi. (Monum. Hung. Hist. II. oszt. XXI. köt. 52.) és Bizari (Schwandtner; Scriptorum I. 701.) említik.

relését és élelmezését vizsgálja meg. Bay jelentése szerint puska-por, ágyú, golyó és gyújtó koszorú elég volt, élelmi szerekben sem volt valami nagy hiány, de annál nagyobb volt a takarmányban. Még nagyobb baj volt, hogy az építésre és javítgatásra szükséges szerszámok, csákányok, ásók stb. hiányoztak: vas és ólom teljességgel nem volt;¹⁾ egy, 1566 ápril elején készült jegyzék részletesen felsorolja, mi volna még szükséges az ostrom idejére. Nevezetesen: az öt nagy bástya mindenikére kellett egy-egy nehéz ágyú; továbbá öt taraczk, négy sugár-ágyú, ezekhez 400 golyó, 200 kettős-szakállas, 400 fél-szakállas, 400 mázsa puskapor, 100 mázsa ólom, 70 mázsa kén, 100 mázsa salétrom, 200 mázsa vas, 4 ágyümester, húsz puskaműves, a sánczásáshoz szükséges szerszámok; továbbá olaj, bőrveder és 1000 darab lándzsa.²⁾ Mindezekből azonban oly rövid idő alatt már keveset lehetett összeszerezni. Midőn Geriger német kapitány május közepén Gyulára érkezett, még mindig nagyon sok hiányzott,³⁾ egy részét azonban Kerecsényi magával hozta, nevezetesen a taraczkokat, melyekre nagy szükség volt, mert az oldallövésekre nagyon alkalmasak voltak.⁴⁾

Az ostromra való előkészületekhez tartozott volna az is, hogy a gyulai és egri várkormányzók az egész vidéket, melyen a török hadseregnek át kellett vonulnia, teljesen elpusztítsák, a lakosokat elköltöztessék, a falvakat fölégessék. A király, bármennyire sajnálta is a szegény népet, áprilisban kiadta erre nézve a rendeletet,⁵⁾ azonban mind Kerecsényi, mind pedig Mágócsi ellene mondták ennek a szörnyű rendszabálynak, a mely legalább is Gyula váránál különben sem akadályozhatta volna meg az ostrom megkezdését.⁶⁾

Minő előkészületeket tett a török Gyula megvívására? arra nézve részletes adatokkal nem rendelkezünk. Bizonyos az, hogy Szulejmán szultán még május eleje előtt útnak indította az ő hugá-

¹⁾ Évk. VIII. 41.

²⁾ U. o. 43—4.

³⁾ U. o. 49.

⁴⁾ U. o. 51.

⁵⁾ U. o. 39—40.

⁶⁾ U. o. 40. 47—49.

nak fiát, Pertaff pasát, Görögország beglerbégjét, Gyula ostromára s őt e végre szerdára nevezte ki.¹⁾ Segítségül melléje rendelte a tatárokat, az oláh vajdát és a temesvári beglerbégységben elhelyezett hadakat.²⁾ A török sereg gyülekező helye Temesvár volt. A sereg számát biztosan megállapítani lehetetlen; némelyek 100 ezer lovast és 2000 janicsárt emlegetnek; s a tatárok számát még ezen kívül 40.000-re teszik. Kétségtelen azonban, hogy ez nagytábor és a megszálló sereg száma 40.000 embernél aligha volt több.³⁾

A török végvárok őrségei Temesvár körül már gyülekezni kezdettek, de azért a gyulai vitézek nagy vakmerőséggel folytatták portyázásaikat a Körözs-Maros közén. Ápril elején Csanád mellett vertek szét egy török csapatot; ápril 10-én Szeged tájékán mérköztek meg ismét győztesen a törökökkel; ápril 14-én pedig Lippa és Arad közt nagyobb összeütközésük volt. Ekkor ugyanis Marinics a világosvári új várnagyok beiktatására 300 lovast és drabantot küldött Világosvár felé. Ezek meghallották, hogy a lippai törökök éppen akkor indulnak Temesvár felé, megtámadták tehát őket és oly szerencsések voltak, hogy körülbelül 100 törököt levágtak, 11-et pedig elfogtak. A magyarok közül csak egy esett el, egy pedig rabságba jutott⁴⁾. Ezek az apró csipkedések azonban csupán arra valók voltak, hogy a törökök csak annál jobban készüljenek. Már márczius 20-ika körül azt jelentették Marinicsnek az ő kényei, hogy a temesvári bég tizenkét szandzsákbéggel együtt a barjam ünnepkor, ápril 19-én, fog megindulni.⁵⁾ Valóban ápril havában a török sereg Temesvár körül mindinkább szaporodott. Május 26-án Marinics már azt jelentheti, hogy a temesvári pasa hét faltörő ágyúval megindult és június 2-án a Maros innenső partján lesz.⁶⁾ Méltán fogta el Marinicsot ekkor az aggodalom, mert hisz az újra kinevezett várkormányzó ekkor még mindig messze Gyulától, Ungvárott, alkudozott Schwendivel, hogy

¹⁾ Évk. VII. 27. VIII. 48. és XVI. 89.

²⁾ Évk. VIII. 54.

³⁾ Évk. VII. 27.

⁴⁾ Évk. VIII. 42.

⁵⁾ U. o. VIII. 39.

⁶⁾ U. o. VIII. 50.

tőle mentül több katonát és hadi szert csikarhasson ki. Május 28-án végre elindult és erőltetett menetekben Ecseden és Zsákán keresztül, öt nap alatt Gyulára érkezett.¹⁾

Már most aztán egész erővel készültek az ostromra. Marinics június 6-án készítette el végrendeletét s példáját bizonyára számosan követték, mert hisz mindenki elmondhatta azt a mit Marinics ir végrendeletében: «meggondolom ez mostani időnek nagy háborúságát, ki mostan e szegény Magyarországra jöendő, főképen ez Gyula várára és városára, kikben én nekem az én fejemet és életemet az úr Isten segítségével jó kedvvel kell szerencsére vetnem az közönséges keresztényeknek ellensége és dühösége ellen, az törökök ellen».²⁾

A rég várt ostrom július 2-án megkezdődött. Kerecsényi föl akarta használni lovas katonáit s azért egy kilométernyi távolságra elibe ment a török seregnek s kemény csatát vívott vele egész estig s akkor a megerősített városrészbe vonult vissza; a török pedig még azon éjjel tábort ütött. Mivel az ellenség a sánczkosarakat készen hozta magával, hamar elkészítette az ágyútelepeket s hatalmas ágyúit a város sánczai ellen szegezte.

Kerecsényi már előre kijelentette Schwendinek, hogy nincs szándékában a várost sokáig védelmezni.³⁾ S valóban öt nap mulva fölgyjították a keresztények a várost és a külső- vagyis huszárvárba vonultak vissza. A törökök is most ennek az ostromához fogtak s leapadván a Körözsök, az ágyútelepet közelebb hozhatták. A keresztények vitézül oltalmazták magukat, de sok szerencsétlenség érte őket. Így három nagy ágyujuk egymásután szétszakadt és közülök sokat megölt vagy megsebesített; a vívóárkokban leselkedő janicsárok a falakon mutatkozókat rögtön lelőtték; midőn pedig egy horzasztó ágyúlövés az egyik bástyának felső részét letörte, a szétrombolt gerendákból egy szilánk Ócsarovics Demetert a homlokán megsebesítette. E csekély seb csakhamar annyira elmérgesedett, hogy a hatalmas, erős férfit az őrség roppant fájdalmára csakhamar sírba vitte.

¹⁾ Evk. 52. V. ö, Történelmi Tár. 1878. 464.

²⁾ Évk. XV. 87.

³⁾ Évk. VIII. 51.

Miután az ellenséges ágyúlövések a külső vár falait annyira szétrombolták, hogy a katonák azon fölmászhattak s a bástyáknak kis ablakai, melyeken keresztül az ostromlottak kilövellőzhettek vagy kelevézeket dobhattak, teljesen össze voltak rombolva, Pertaff érkezettnek látta az időt, hogy csapatait rohamra vezérelje. Július 17-én jókor reggel kezdődött a roham, de a keresztények is vitézül viselték magukat, s nemcsak ágyúkkal és puskákkal ritkították meg az ellenség sorait, hanem gyújtó koszorukat is hánytak rájuk úgy, hogy sok töröknek ruhája meggyuladt s a miatt összeégett. Az egyik oldalon Henyey Miklós buzdította az öröket, a másik oldalon pedig Jász Lukács és Földvály István tüntették ki magukat. Délig tartott a kemény küzdelem s ekkor Pertaff visszavonulót fúvatott. Kétezer embere ugyanis már elesett, nagyon sok megsebesült s a rettentő hőségben pedig már mind kiállott.

De az ostromlottaknak is nagy áldozatukba került a roham visszaverése. Legnagyobb kár volt Henyey Miklósért, a ki a nagy melegben sisak nélkül járt-kelt a védők között s ekkor fején nyíl-lövést kapott s ebbe három nap alatt belehalt. A többi sebesültek is nagyobbrészt belehaltak sebeikbe, csak Földvály István volt oly szerencsés, hogy kigyógyult. Állítólag ezután történt volna, hogy Kerecsényi a várból Gerigerrel együtt kitört s vagy 800 törököt levágott, számos keresztény foglyot megmentett stb.¹⁾ Sőt némelyek azt is híresztelték, hogy magát Pertaff pasát is lelőtték és az egész török sereget elűzték.²⁾ De ezek csak mende-mondák valának. Az ily híreket csak azért szokták terjeszteni, hogy a keresztények közt lelkesedést gerjesszenek. Valójában odakünn nagyon keveset tudtak a gyulai vitézek sorsáról s a király nagyon is szükségesnek tartja Kerecsényit kinttartásra buzdítani. E tárgyban kelt második, július 26-iki levelét³⁾ Gyulai Gaál András vitte be nagy veszély közt a török táboron keresztül Gyula várába.⁴⁾

¹⁾ Évk. V. 29.

²⁾ Verancsics Mihály jul. 25-iki lev. ír erről Verancsics Antalnak i. m. IX. 168.

³⁾ Évk. VIII. 54—6.

⁴⁾ Gaál lt.

Pertaff basa az első roham sikertelenségével semmit sem gondolva, folytatta ágyúival s kitünő pattantyúsaival a vár rombolását. Mivel a földsánczok az ágyúgolyóknak jól ellenállottak, egész más módhoz fordult, t. i. rézsútosan lövette a sánczokat s ekként a ezölöpökről, melyek a földet összetartották, a külső réteget leverette, aztán pedig szalmát s egyéb gyújtószert hordatott oda s így a ezölöpöket is félig elégette. Végre belátták a védők, hogy a huszárvárat tovább tartani lehetetlen. Július 25-én tehát föladták azt is és a belső várba vonultak. A visszavonuláskor az ellenség annyira sarkukban volt, hogy a hidakat csak félig tudták lerontani. Az ellenség még azon éjjel a hidak mellett új gátakat emelt, a következő nap minden ágyúját a leégett huszár-várba szállította s így egész közélről lövette a vár bástyáit és tornyát. A lövés oly rettentő volt, hogy a régi tornyot, melynek erősségét az ide jött németek egyike ugyancsak megbámulta s melynek építését némelyek nagy tudákosan a rómaiaknak tulajdonították félig ellőtték.

Nem csoda, ha ennek következtében a belső vár bástyái is csakhamar tönkre mentek. De védelmül ott voltak még a vízzel telt árkok, Gyulának utolsó menedéke. Régi terve volt azonban a töröknek, hogy a Körözst a vár mellől elvezeti s lehet, hogy már Varsándon is ezért akart volna kastélyt építeni. E terve megvolt most az ostromkor is,¹⁾ de, míg a huszárvár a keresztények kezében volt s míg a Körözs árja nagy volt, azt nem valósíthatta. A védők szerencsétlenségére azonban augusztus elején a Fehér-Körözs nagyon leapadt s így a török tervét csakugyan végrehajtotta. Ennek következtében a vár nagy árka egészen kiszáradt; egyidejűleg a várkapuval szemben az ellenség oly nagy halmot hányt, hogy az a vár sánczaival egyenlő magas volt. Erre aztán emeletes fatornyot rakott s azt nedves bőrökkel betakarta, úgy hogy a várbeliek abbéli erőfeszítése, hogy azt fölgyútsák, sikertelen maradt. Az árkot is oly fával töltette be, melyet nem lehetett meggyújtani.

Erre augusztus 3-án a hányt halomról és a betöltött árkon keresztül újra erős rohamot intéztek. Ez is hajnalhasadáskor kez-

¹⁾ Évk. VIII. 50.

dődött és délig tartott. Sok török meghalt, mert a védők vitézül viselték magukat. Legnagyobb érdeme volt ebben Ghiczy Jánosnak és a sebéből fölépült Földváry Istvánnak, továbbá Kilithy István gyalog-hadnagynak. Ellenben Kerecsényi gyáván viselte magát. A rohamban a temesvári pasa is erősen megsérült. — Viszont a védők közül Bánrévy Péter és Ghiczy János sebet kaptak. Hoppenracht Vilmos német hadnagy és az ifjú Ósi Gáspár pedig elestek. Balázsdeák Mártont már előbb ágyékon találta és megölte egy golyó.

A második rohamnak visszaverése a messze távolban megint túlzott hírekre adott alkalmat. Miksa király táborában azt híresztelték, hogy a törökök Gyulától visszavonultak, hogy a temesvári pasa elesett, egy másik előkelő bég lábát veszítette.¹⁾

Pedig mind ebből egy szó sem volt igaz. Való volt, hogy a védők a roham visszaverése után újra reménykedve fogtak hozzá a sánczok kijavításához, de a török is, távol attól, hogy elvonult volna, még erősebben működött az utolsó menedék lerombolásán. A védőket még egy, jó karban levő sáncz védelmezte; ezt az ellenség aknával akarta fölrobbantani és 27 rőf magas dombot készített, hogy annak védelme alatt aknát ásson és még egy rohamot intézzen. Mikor ezt Kerecsényi meglátta, éjjel egy nyilvesszőn levelet lött a török táborába s jelentette, hogy hajlandó az alkudozásokra és a vár föladására. Másnap egy török jött a vár elé s azt kiáltotta be: «Kerecsényi légy nyugodt, még ma kapsz választ leveledre».

A védők szerencsétlenségére ezen napokban már a harmadik magyar kapitány, Marinics Ferencz is halott volt. Az őrség közt pusztító vérhas s nem török fegyver ölte meg azt a férfiút, a ki 14 éven keresztül őrzötte Gyula várát. — A németek kapitánya, Geriger Farkas pedig fiatal ember volt, a magyar nyelvet sem tudta eléggé, a várőrség sorsa tehát egészen Kerecsényi kezében volt. A hadnagykok már csak állásuk és koruknál fogva sem voltak alkalmasak arra, hogy Kerecsényivel szembeszálljanak és szükség esetén a védelem vezetését átvegyék. — Mindamellet Jász Lukács és Ghiczy János, a mint a török kiáltásából megértették

¹⁾ Évk. V. 29—30.

hogy mi forog Kerecsényi elméjében, rögtön hozzámmentek és szemrehányást tettek neki az ilyen, föladásra vezető lépésért.

Kerecsényinek azonban e szemrehányásra volt egy jó kifogása. Azt mondta: csak azért tette e lépést, hogy sógorához Báthory Kristófhhoz küldhessen. Ezt pedig nem engedik meg, ha csak némi reményt nem ad a föladáshoz. Egyelőre tehát nyolcz napi fegyverszünetet kötött Kerecsényi a törökkel s az alatt egy csausz és két janicsár jött be a várba kezesekül. Kerecsényi is küldött ki három magyar vitézt kezeseknek, kiknek nevei közül csak Sárkány András ismerhető föl, a másik kettőnek a nevét (Bussles Janusch és Folkheto Albert) úgy elferdítette a német tudósító, hogy nem ismerünk rá. Időközben Kerecsényi csakugyan elküldött Báthory Kristófhhoz. Mivel az nem volt otthon, a Váradon tartózkodó János Zsigmond egyelőre két más urat, Bornemissza Farkast és Gyulai Mihályt küldötte Kerecsényihez, de ezek csak annyit jelentettek, hogy Báthory nem sokára megérkezik. Később aztán Báthory csakugyan lejött s látszólag, mintegy közvetítő volt, hogy a várórségnek Pertaff lehetőleg nagy kedvezményeket adjon a kivonulásra. De titokban, legalább többek állítása szerint biztatta sógorát a vár hathatós védelmére, mert még is inkább akarta látni Gyula várát Miksa király birtokában, mint a törökében. Az alkudozások tolmácsai a keresztények részéről Melith György, a törökök részéről Kunovics Mehmet az aradi szandzsák bég valának. A hadnagyok és a közkatonák a hosszantartó alkudozásokból csak annyit láttak, hogy Kerecsényi mindenféle szép ajándékot, különösen egy órát, továbbá szép pánczelt és más hadi szereket küldött Pertaffnak; ez viszont dömöczki szablyát ajándékozott neki. Sőt arra is ráérték, hogy a nagy melegben a szerdár egy kis jeget kérjen a szorbet hűsítésére s ő viszont Kerecsényinek dinnyékkal, új szőlővel s egyéb gyümölcsökkel kedveskedett.

Végre a meghosszabbított fegyverszünet is eltelt s ekkor Kerecsényi összehívta a várórségét, mind a magyarokat mind pedig a németeket. De nem, mint Zrínyi, a dicsőséges halálra, hanem a föladásra buzdította őket. Emlegette, hogy a várat tovább nem lehet tartani, mert a sok beteg miatt nem tudják azt építeni. Előadta nekik Pertaffnak föltételeit, a ki megengedte, hogy vagyo-

nukkal együtt szabadon elvonulhatnak, a podgyász és a betegek elvitelére 400 szekeret szolgáltat kezükhöz, csak az ágyúkat és egyéb hadi szereket kell bennhagyniok. Kezesekül följánlotta a viddini béget, az ő vejét, a lippai béget és az aradi béget, Kunovics Mehmedet, úgy, hogy ha csak egy török is ellenszegül a keresztények kivonulásának, e bégeket mind leszúrhatják. Fölmutatta továbbá Kerecsényi Pertaff hitlevelét, melyen rajta voltak a bégek pecsétjei is. A várórség eleintén nem akart a föladásba belenyugodni, emlegették Buda, Temesvár és Erdöd föladását s a törököknek ott elkövetett, gyalázatos csalásait. Kerecsényit azonban hiszékenysége kelepczébe csalta. Még ő bízatta a várórséget, hogy itt nem kell ettől tartaniok, mert ilyen nagy biztosítékokat még soha sem nyújtottak a törökök és ezt a békés kivonulást nem valami közönséges pasa ígéri, hanem egy vezérpasa, a szultánnak főembere, szerdárja, a ki nem csal.

A várórség végre szintén belenyugodott s a vár föladásáról szóló szerződést mind Kerecsényi, mind a hadnagyok, tán az egy Ghiczy Jánost kivéve, aláírták, 1566 augusztus 30-án. Három nap telt el a szükséges szekerek beszerzésével. Időközben, hogy a kivonulás még biztosabb legyen, Pertaff azt üzente Kerecsényinek, küldjön ki annyi pénzt, hogy abból a janicsárok egy havi zsoldját kifizethesse, mert akkor azok remélhetőleg nem zúgolódnak s nagyobb türelemmel viselik el a keresztények kivonulását. Kerecsényi csakugyan 4000 tallért küldött a janicsárok agájának. E közben is oly ügyetlen volt, hogy csak ezután kívánta, hogy a pasa vezettesse el a törököket a sánczokról és általában vonuljanak ki a városból. Ámde Pertaff ebbe nem egyezett bele. Végre abban állapodtak meg, hogy néhány erdélyi nemes ember legyen kezes arra nézve, hogy a kivonulóban az ágyúkkal semmiféle kárt nem tesznek. A többi kezeseket is kicserélték a szerződő felek. A védők részéről ekkor adott kezesek közül csak Kerecsényi Mátvás nevért jegyezték föl.¹⁾

A kivonulás szeptember 2-án délben kezdődött. Először mentek a betegek és a köznép. Ezek kivonulása alkonyatig tartott

¹⁾ L. Zsámbokinak Bonfini: 1680-iki kiadásához mellékelt értekezését 613.

Ezután mentek a németek, úgy a magyar gyalogok, azután a lovasok, végre Kerecsényi a török kezesekkel együtt.

Mikor a törökök látták, hogy a németek már kivonultak a várból s a magyarok jó része is kihúzódott, egyszerre nagy csomóban a várba siettek. Kerecsényi haragra lobbant s azt kiállította: ez a ti hűségtek? azt felelték neki: csak ágyúkkal nem szabad löni, menjetek tovább, ki tart vissza? Mikor mindnyájan kijöttek, a bégek megmutatták Kerecsényinek Pertaff basát és rábeszéltek, hogy térjen be egy kissé hozzá és kössön vele ismeretséget.

Kerecsényit bámulatos hiszékenysége most sem hagyta el. Bement a kelepcebébe, vesztére önmagának, vesztére az egész kivonuló seregnek. Betért Pertaff sátorába az erdélyi kezesekkel együtt s így önként átszolgáltatta magát ellenségének kezébe. Bilincset vertek lábára, kezére s fogolylyá lett.

Ez jeladás volt a törököknek. A kezesekül adott bégeket nem fenyegette többé veszély; a préda-szomjas törökök utána rohantak tehát a kivonuló őrségnek és alig egy negyedmér földnyire Gyulától a Körözs mellett megtámadták őket. A szerencsétlen kivonulók közül a lovasok elfutottak, a gyalogok pedig a szekereket egymás mellé állítván, egy darabig védelmezték magukat s kivált a német gyalogok lövéseikkel sokat ártottak a hitszegő ellenségnek, de utóvégre is a sokaság, különösen 2000 janicsárnak csatlakozása, elnyomta őket. Szerencsére, már este s a támadás közelében egy jókora mocsár volt, úgy, hogy e kettőnek védelme alatt a kivonulók egyrésze, állítólag négyszáz, ha nem is vagyont, legalább csupasz életét megmenthette. A megmenekültek közt volt Ghicz János, Serjéni Miklós, Zichy György, Kilithy István s az egyik német hadnagy Rotenau Bernát. Ellenben Melit György és Jász Lukács Kerecsényivel együtt rabságba jutottak s bár Melit Györgyöt később kiváltották, Jász Lukács még egy év múlva is a rabság keserű kenyerét ette.¹⁾ Geriger Farkast, ki szintén fogságba esett, később Harach Lénárt, nagybátyja, váltotta ki. Kerecsényit, mint afféle főrabot, Pertaff a szultánhoz, illetőleg, mivel az időközben meghalt, Musztafa nagyvezírhez küldötte. Szelmaniki Musz-

¹⁾ Évk. XV. 87.

tafa török író, midőn Kerecsényi elővezettetését elbeszéli, a nagyvezér ajkaira olyan szavakat ad, melyekből kitűnik, hogy a törökök maguk is elismerték a szerződésszegést a kivonuló gyulai őrség megtámadásában.¹⁾ — De ez nem akadályozta a törököket abban, hogy Kerecsényit továbbra is fogságban ne tartsák, mert hisz váltáságából sok pénzt reméltek. Kerecsényi pedig, ki még a szalmaszálhoz is kapaszkodott, hogy életben maradhasson, ugyancsak ápolta bennük ezt a reményt, midőn Hosszuthói Györgyhöz, Miksa királynak Belgrádon keresztül útazó követéhez, barátaihoz, ismerőseihez leveleket küldözött. A lassú alkudozás miatt azonban soha sem szabadulhatott meg, mert Belgrád börtönében utólérte őt az, a minek kikerülésén annyira fáradozott: az ingyen megváltó halál.

Gyula elestével ledőlt az utolsó támasz s döltében megyénk nemességét két részre szakította; egyik Erdély felé, másik Eger és Kassa felé menekült. Ez volt az ok, hogy a távolban a tisztikar újra meg nem alakulhatott s így a régi Békés vármegye 1566-ban teljesen befejezte pályafutását.

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS.

¹⁾ Hadtörténelmi Közl. 1891. 225. 1.